

Geloven in Europa, een uitdaging

Monique Baujard
COMECE (Commissie van de
Bischoppenconferenties van de Europese Unie)

Het is voor mij een groot plezier om in mijn geboortestad te komen spreken over ‘Geloven in Europa’. Geboortestad die ik weliswaar meer dan dertig jaar geleden verlaten heb om naar Frankrijk te verhuizen zodat ik in feite vandaag meer vertrouwd ben met de politieke en kerkelijke verhoudingen in Frankrijk dan in Nederland. Maar als Nederlandse getrouwd met een Fransman en als moeder van 4 kinderen die een dubbele nationaliteit hebben en tweetalig zijn, kan ik alleen maar een overtuigde Europeaan zijn.

Het thema van uw bijeenkomst is: ‘Geloven in Europa, een uitdaging’. Geloven in Europa is inderdaad vandaag een uitdaging en wel in tweeërlei zin. Allereerst geloven in Europa, in de Europese constructie. Op dat gebied zijn Nederland en Frankrijk de landen die nu juist aangegeven hebben dat ze daar, althans in de huidige vorm, niet in geloofden. Ten tweede, geloven in Christus, vandaag te dag in Europa. Ook dat is verre van zelfsprekend zowel in Nederland als in Frankrijk als in een groot aantal andere Europese landen.

De crisis in het geloven in de Europese constructie en de crisis in het geloof in God zijn ogenschijnlijk twee heel verschillende problemen. En dat zijn ze ook. Maar toch zijn er ontwikkelingen die kenmerkend zijn voor onze huidige maatschappij en die in beide problemen een rol spelen. Vandaar een korte schets van deze maatschappelijke ontwikkelingen en de manier waarop zij het ‘Geloven in Europa’ moeilijker maken alvorens wat uitgebreider aandacht te besteden aan de doelstelling van het Europese eenwordingsproces, de inzet van de Kerk en de uitdagingen die de huidige crisis voor de Kerk met zich meebrengt.

I. Enkele karakteristieke ontwikkelingen in de huidige maatschappij

Een steeds verdergaande secularisatie en een immer voortschrijdend individualisme zijn karakteristiek voor West Europa. Secularisatie en individualisme leggen respectievelijk de nadruk op de autonomie en de persoonlijke vrijheid van de mens. Op zich is daar niets op tegen. Ze kunnen zelfs ook een positieve invloed hebben in die zin dat ze het persoonlijke verantwoordelijkheidsgevoel bevorderen. Maar in feite constateren we dat deze ontwikkelingen de mens zozeer op zichzelf concentreren dat zowel de relatie tot God als tot de medemens onder zware druk komen te staan.

De secularisatie is lang beschouwd en wordt door sommigen nog steeds beschouwd als een onontkoombare vorm van modernisatie. Geloven zou iets zijn van de verleden tijd. Sommige mensen hangen er nog aan, maar mettertijd zal iedereen inzien dat het een overbodige zaak is en dat de mens zich prima alleen kan redden. Wat de Katholieke Kerk dan nog zegt wordt hoe dan ook meteen met ouderwets en ‘has been’ afgedaan. Een paar jaar geleden heeft een

bekend Frans politicoloog, René Rémond, deze tendens in de Franse maatschappij heel scherp geanalyseerd¹.

Toch is er wel sprake van enige kentering in de Franse maatschappij voornamelijk onder invloed van de toenemende plaats van de islam. Het idee dat de religieuze dimensie van de mens misschien wel voort blijft bestaan begint door te dringen. Maar dan toch wel als een privé affaire, niet als een fundamentele dimensie van ieder menselijk bestaan. Nog in het begin van deze week stond in de Franse krant Libération² een interview met de Europese Commissaris Franco Frattini die het geloof als ‘cement’ van de Europese Unie kwalificeerde. Maar in dezelfde krant stond ook een artikel van de Franse europarlementariër Daniel Cohn-Bendit. Voor hem is geloof weliswaar een menselijke uiting, net als kunst, maar het kan niet samen gaan met redenen en het kan ook geen universele waarden voortbrengen. Er is dus nog plaats voor God in een kerkgebouw of in de woonkamer van mensen die daar voor kiezen maar zeer zeker niet in de hele maatschappij. Daar hoort hij niet meer thuis! Wie vandaag in zijn leven plaats wil maken voor God zal daar bewust voor moeten kiezen.

Die keuzevrijheid is kenmerkend voor het individualisme en van groot belang voor de moderne mens. Niets bindt of verplicht hem meer, hij regelt zijn leven op grond van zijn eigen vrije keuzes. Geloven is een van die individuele keuzes en geloven in Christus is een persoonlijke optie binnen vele andere, gelijkwaardige individuele keuzes. Want in onze multiculturele samenleving zijn alle waarden relatief geworden. En hier ligt natuurlijk een probleem. Contacten met andere culturen zijn verrijkend, maar bij gebrek aan universele waarden komt alles op hetzelfde vlak te staan en is er geen hiërarchie van waarden meer mogelijk. Op welke basis kunnen er dan nog keuzes gemaakt worden?

Twee andere aspecten van de huidige maatschappij bemoeilijken nog deze keuzevrijheid. We worden enerzijds overspoeld met allerlei informatie en we moeten overal van op de hoogte blijven, maar de tijd voor kritische beschouwing en overweging ontbreekt. Terwijl deze laatste toch onontbeerlijk zijn om de juiste keuzes te maken. Anderzijds zet ook het economische model van onze samenleving de keuzevrijheid van de mensen onder druk. De consumptiemaatschappij dwingt de mensen vaak tot een bepaald gedragspatroon: meer werken, meer geld verdienen, om zich meer dingen te kunnen veroorloven. Economische overwegingen kunnen dan doorslaggevend worden in de individuele keuzes en dat zet de relatie met de ander onder druk. De ander wordt een bedreiging voor mijn baan, mijn inkomen, mijn welvaart en de tijd om goede menselijke relaties op te bouwen ontbreekt.

Afgesloten van God en zijn medemensen, komt het er uiteindelijk op neer dat de moderne mens dagelijks een soort van uitputtingsslag levert in die zin dat hij telkens weer, geheel autonoom, op elk gebied zijn eigen keuzes moet maken. Niets in de huidige maatschappij biedt hem daarvoor enig houvast. Traditionele antwoorden over de zin van het leven zijn vaak niet meer bekend of worden, omdat ze traditioneel zijn, verworpen. De tijd en de criteria ontbreken om duidelijke keuzes te maken binnen alle waarden en normen die aangeboden worden in een steeds complexer wereld. Deze lijkt daardoor ook steeds angstaanjager. Hoe minder de burger het idee heeft er nog enig vat op te hebben via het uitoefenen van zijn democratisch stemrecht, hoe meer hij vlucht in zijn privé-sfeer en de ander/Ander, waarvan hij niets positiefs verwacht, uitsluit. De maatstaf van zijn denken en handelen wordt dus zijn ‘eigen ik’, zijn horizon ‘me, I and myself’.

¹ ‘Le christianisme en accusation’, René Rémond, Desclée de Brouwer, 2000

² Libération, 30 oktober 2006

Deze focus op de eigen, kleine, individuele wereld kwam, althans in Frankrijk, heel duidelijk aan het licht in de maanden voor het referendum over het Europees grondwettelijk verdrag. Er werd een live televisie debat georganiseerd met de Franse president Jacques Chirac. Uitgenodigd waren een aantal jongeren uit alle lagen der bevolking. De vragen van de jongeren kwamen telkens terug op hoe de grondwet hun persoonlijk bestaan kon verbeteren: Wordt mijn diploma nu beter erkend? Wordt het nu makkelijker om me als kleine zelfstandige te vestigen? Tevergeefs probeerde de president wat te zeggen over de rol van Frankrijk in Europa en die van Europa in de wereld. Er was niet alleen sprake van een generatiekloof, het was wat men in het Frans noemt 'un dialogue de sourds'.

Natuurlijk kan men het negatieve resultaat van het referendum in Frankrijk niet alleen toeschrijven aan de egocentristische houding van een aantal Franse kiezers. Meerdere factoren speelden een rol: onvrede met en protest tegen de Franse binnenlandse politiek waren hier niet vreemd aan. Ook de Franse politici hebben deel aan de verantwoordelijkheid voor deze negatieve uitslag: jarenlang zijn alle successen aan de Franse regeringen toegeschreven en de moeilijkheden kwamen voor de rekening van Brussel te staan. En ambtenaren in Brussel hebben zeker ook vergeten dat hun activiteiten ter dienste van de Europese burgers behoren te staan.

Ook zijn er in allerlei media's vele debatten gevoerd die heus wel wat verder keken dan het individuele welzijn. Maar toch lag ook daar meestal de nadruk op het economische welzijn van Frankrijk alleen. Diegenen die probeerden aan te geven dat de Europese Unie niet alleen een economische betekenis had of dat Frankrijk na moest denken over haar verantwoordelijkheid tegenover andere lidstaten werden niet gehoord.

Toch hoeft men maar even terug te kijken op de historische context waarin de Europese constructie begonnen is om te ontdekken dat deze economische samenwerking niet het doel maar slechts het middel was om een Europese eenwording tot stand te laten komen. Een artikel van kardinaal Lustiger³, voormalig aartsbisschop van Parijs, maakt dit bijzonder duidelijk.

II. De doelstelling van het Europese eenwordingsproces: de vrede

In zijn artikel herinnert kardinaal Lustiger er eerst aan dat Europa natuurlijk al lang bestond, zowel uit historisch als cultureel oogpunt, voordat er met de constructie van de Europese Unie begonnen werd. Hij komt dan terug op een van de eerste organen die in het leven geroepen werd, nl. de EGKS, de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal. Kolen en staal stonden in die tijd als symbool voor de militaire industrie, de wapenindustrie en dus de militaire macht van Frankrijk en Duitsland die zich enkele jaren daarvoor nog zo bloedig bestreden hadden en die ook nog steeds de wonden van de Eerste Wereldoorlog droegen. In Frankrijk wordt de Eerste Wereldoorlog nog steeds 'la grande guerre' genoemd en deze heeft, zo mogelijk, nog meer trauma's met zich meegebracht dan de Tweede Wereldoorlog.

Het initiatief van Jean Monnet om de kolen en staal productie van beide landen, plus andere landen die zich daar ook voor openstelden, toe te vertrouwen aan een Hoge Autoriteit had dus enerzijds een grote symbolische waarde maar was tegelijkertijd ook een politiek efficiënte actie: oorlog tegen elkaar werd zo onmogelijk gemaakt. En kardinaal Lustiger wijst erop dat de volledige betekenis van dit initiatief pas werkelijk in het juiste licht komt te staan als de

³ 'L'Europe avant l'Europe', Le Figaro 12 september 2003

woorden van de profeet Jesaja aangehaald worden die de oprichters van de Europese Unie, veelal overtuigd christenen, goed kenden:

'De Heer zal recht spreken tussen de volken, over machtige Naties een oordeel vellen. Zij zullen hun zwaarden omsmeden tot ploegijzers en hun speren tot snoeimessen. Geen volk zal nog het zwaard trekken tegen een ander volk, geen mens zal meer weten wat oorlog is. Nakomelingen van Jacob, kom mee, laten wij leven in het licht van de Heer' (Jesaja 2, 4-6).

En ook: *'Iedere laars die stampte en elke mantel waar bloed aankleeft, ze worden verbrand, een prooi van het vuur. Een kind is ons geboren, een zoon is ons gegeven(...) Deze namen zal hij dragen: (...) Vredevorst (...) aan de vrede zal geen einde komen(...) in recht en gerechtigheid (9,4-6).*

En tenslotte: *'Dan zal een wolf zich neerleggen naast een lam, een panter vlijt zich bij een bokje neer; kalf en leeuw zullen samen weiden en een kleine jongen zal ze hoeden. Een koe en een beer grazen samen, hun jongen liggen bijeen; een leeuw en een rund eten beide stro. Bij het hol van de adder speelt een zuigeling, een kind graait met zijn hand naar het nest van een slang. Niemand doet kwaad, niemand sticht onheil op heel mijn heilige berg (11,6-9).*

Dit hadden de oprichters van de EGKS in gedachten. Zij wilden de zwaarden breken en omsmeden om een wereld van vrede en gerechtigheid op te bouwen. De oprichting van de EGKS is een werk van vergeving en verzoening tussen voormalige vijanden, een werk van waarheid tussen de volkeren. En dit is niet slechts de visie van kardinaal Lustiger. Hetzelfde kan men, in meer politieke termen, lezen in de verklaring die de Franse minister van Buitenlandse Zaken, Robert Schuman, op 9 mei 1950 aflegde. Maar voor kardinaal Lustiger is het duidelijk dat deze verzoening alleen plaats kon vinden omdat de oprichters gemeenschappelijke waarden hadden. Gemeenschappelijke waarden die voortkomen uit de christelijke erfenis en waaruit de oprichters de moed en de inventiviteit geput hebben om deze stap te wagen.

In de discussies met betrekking tot het grondwettelijke verdrag is er in Frankrijk heel weinig sprake geweest van vrede en verzoening tussen vijanden. Maar met dit idee in het achterhoofd, dwz dat het uiteindelijk gaat om het opbouwen van een wereld van vrede en gerechtigheid, is het niet verbazingwekkend dat de Katholieke Kerk zich altijd bijzonder voor het Europese eenwordingsproces heeft geïnteresseerd en zich er ook op verschillende manieren voor heeft ingezet.

III. De inzet van de Kerk voor de Europese constructie

Verschillende aspecten moeten hier bekeken worden. Allereerst de theologische basis van waaruit de Kerk zich interesseert en inzet voor het politieke gebeuren. Daarna welke acteurs daar vanwege de Katholieke Kerk bij betrokken zijn en wat de reguliere activiteiten zijn van COMECE, de commissie van de bisschoppenconferenties van de Europese Unie, zijn. En tenslotte hoe deze werkzaamheden ook de oecumenische samenwerking bevorderen.

A) De theologische basis voor de inzet van de Kerk

Misschien dat het in Nederland beter geaccepteerd wordt als de Kerk zijn stem laat horen in het politieke debat maar in Frankrijk ligt dit nog altijd gevoelig. Natuurlijk zijn er periodes geweest waarin de Katholieke Kerk een machtspositie had. Maar de theologische ontwikkelingen van het tweede Vaticaans Concilie geven heel duidelijk aan hoe de Kerk zich

vandaag te dag opstelt tegenover Staat en maatschappij: *“De politieke gemeenschap en de Kerk zijn op hun eigen gebied onafhankelijk van elkaar en autonoom. Maar zij staan beiden, zij het op verschillende gronden, in dienst van de persoonlijke en sociale roeping van dezelfde mensen. Dit dienstbetoon aan het welzijn van allen zullen zij met des te meer vrucht kunnen uitoefenen naar mate zij beiden intensiever streven naar een gezonde onderlinge samenwerking”* (Gaudium et Spes 76).

Naast deze tekst van het tweede Vaticaanse Concilie, die van algemene toepassing is, moet natuurlijk met betrekking tot Europa ook de postsynodale apostolische Exhortatie ‘Ecclesia in Europa’⁴ vernoemd worden. Deze werd gepubliceerd in juni 2003 naar aanleiding van de in oktober 1999 gehouden synode. Wat betreft de verhouding tussen Kerk en Staat vinden we hier dezelfde accenten als in Gaudium et Spes. *‘In de betrekkingen met de Staten vraagt de Kerk geen terugkeer naar vormen van een confessionele staat’*. Ze betreurt wel *‘iedere vorm van ideologisch secularisme of vijandige scheiding tussen staatsinstellingen en de geloofsgemeenschappen’* en onderstreept het belang van *‘een gezonde samenwerking tussen kerkelijke gemeenschap en politieke samenleving’* (117).

Maar ‘Ecclesia in Europa’ beperkt zich niet tot deze verhouding tussen Kerk en Staat. Zij geeft de globale visie van de Katholieke Kerk op het Europese eenwordingsproces aan. Al voor de val van de muur van Berlijn in 1989, had paus Johannes Paulus II zijn visie op Europa te kennen gegeven door te spreken over de ‘twee longen’ van Europa, Oost en West, en de noodzaak voor Europa om met beide longen te ademen als ze echt Europa wilde zijn. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat in ‘Ecclesia in Europa’ niet alleen gesproken wordt over de Europese Unie maar ook over Europa in bredere vorm: *‘Meer nog dan als geografische plek, laat Europa zich kwalificeren als een allereerst cultureel en historisch begrip, dat een realiteit kenmerkt die als continent ook dankzij de verenigende kracht van het christendom is ontstaan. Dat is in staat geweest verschillende volken en culturen samen te brengen, en is nauw verbonden met de hele Europese cultuur’* (108).

De huidige waarden crisis wordt onderkend en de Exhortatie constateert dat ofschoon Europa over toegenomen middelen beschikt, het de indruk maakt dat het *‘het elan mist om een gemeenschappelijk project te koesteren en zijn burgers weer reden tot hoop te geven’* (108). En dat *‘de Unie geen samenhang zal hebben, als zij alleen maar beperkt zou blijven tot geografische en economische componenten maar dat zij vooral gestalte krijgt in een overeenstemming over de waarden die tot uiting moeten komen in het recht en in het leven van de Unie’* (110).

Daarnaast onderstreept de tekst de rol van Europa in de wereld: *‘Europa mag zich niet in zichzelf opsluiten. Het kan en mag zijn belangstelling voor de wereld niet verliezen. Het moet zich daarentegen volledig bewust zijn van het feit dat andere landen of andere continenten er moedige initiatieven van verwachten, om aan de armste volkeren de middelen voor hun ontwikkeling en hun sociale organisatie aan te bieden, en een rechtvaardiger en broederlijker wereld op te bouwen’* (111).

De specifieke bijdrage die de Kerk kan leveren aan de Europese constructie wordt aldus onder woorden gebracht: *‘In de logica van een gezonde samenwerking tussen kerkelijke gemeenschap en politieke samenleving, is de Katholieke Kerk van haar kant ervan overtuigd, dat zij een unieke bijdrage kan leveren aan het perspectief van de eenwording, doordat zij aan de Europese instellingen, in continuïteit met haar traditie en in trouw aan de beginselen*

⁴ ‘Ecclesia in Europa’, Kerkelijke Documentatie, jaargang 31, n°5-6, 14 november 2003

van haar sociale leer, het engagement kan aanbieden van gelovige gemeenschappen die zich er voor inzetten de vermenschelijking van de samenleving te verwezenlijken op basis van het Evangelie, geleefd onder het teken van de hoop. Vanuit dit standpunt is de aanwezigheid van christenen, die goed opgeleid en competent zijn, nodig in de verschillende Europese instanties en instellingen, om bij te dragen – met respect voor de correcte dynamiek van de democratie, en door een uitwisseling van voorstellen – aan de vorming van een Europese sociale orde die iedere man en iedere vrouw steeds meer respecteert en aldus overeenkomt met het algemeen welzijn' (117).

Een heel program dus en deze korte beschrijving laat al zien dat de inzet van de Kerk op verschillende niveau's plaats vindt en door tussenkomst van verschillende mensen.

B) De concrete actie van de Katholieke Kerk bij de Europese Unie

Alvorens meer inlichtingen te geven over hoe Comece concreet te werk gaat een kort overzicht over de verschillende acteurs en de chronologische volgorde waarin hun activiteiten zich ontwikkeld hebben.

In de jaren 50 is in eerste instantie aan de Jezuïeten gevraagd de Europese politieke ontwikkelingen te volgen via hun bureau l'OCIPE (Office catholique d'information pour l'Europe). Na Straatsburg (1956) openden ze in 1968 ook een antenne in Brussel. Vanaf de jaren 70 benoemt de Heilige Stoel een ambassadeur bij de Europese Gemeenschappen. In eerste instantie wordt deze taak door de ambassadeur in België vervuld. Vanaf 1996 wordt er apart een ambassadeur voor de Europese Unie aangesteld. Het gaat hier dus om een diplomatieke vertegenwoordiging. In de jaren 70 beginnen ook de bisschoppenconferenties de behoefte te voelen de Europese eenwording beter te volgen. In 1976 wordt een informatie bureau opgezet (SIPECA, Service d'information pastorale européenne catholique) en COMECE, la Commission des évêques de la Communauté européenne, wordt in 1980 opgericht.

Vele andere Katholieke organisaties zijn actief in Brussel. Zo heeft de Orde van de Dominicanen in 1995 een bureau 'ESPACES' genaamd opgezet. Net als 'OCIPE' functioneert dit als een soort van 'think-tank' voor Europese vraagstukken door middel van het organiseren van conferenties en bijeenkomsten die proberen bij te dragen aan de vorming van een Europese publieke opinie. Daarnaast zijn een aantal katholieke organisaties actief op bepaalde terreinen zoals Caritas Europa (sociale politiek), CIDSE (ontwikkelingshulp), JRS (vluchtelingen) etc. En ook Katholieke media's zijn aanwezig: KNA, SIR, etc.

Comece is, zoals eerder gezegd de Commissie van de bisschoppenconferenties van de Europese Unie. Haar leden zijn de afgevaardigden van de 22 bisschoppenconferenties van de 25 lidstaten (Estland en Cyprus hebben geen bisschoppenconferentie, Groot-Brittannië heeft er twee, de Scandinavische landen hebben er samen één). Deze 22 bisschoppen komen twee keer per jaar samen voor een plenaire vergadering waaraan ook bisschoppen afgevaardigd door Zwitserland en de kandidaat-landen als toeschouwer deelnemen. Daarnaast heeft Comece een algemeen secretariaat wat in Brussel gevestigd is. De huidige secretaris generaal is, Mgr Noël Treanor, afkomstig uit Ierland. Verder werken er een stuk of acht leken uit verschillende EU landen.

De taken van Comece zijn drievoudig:

- De Europese politiek begeleiden, analyseren en daarop inspelen via de gebruikelijke manier (publieke consultaties, commentaar op wit boek, groen boek, etc.) ;

- De bisschoppenconferenties van deze ontwikkelingen op de hoogte houden en hun interesse voor de Europese ontwikkelingen stimuleren;
- Op basis van de sociale leer van de Kerk, bijdragen aan overwegingen en debatten met betrekking tot de uitdagingen die de Europese constructie met zich mee brengt (o.a. via de maandelijkse uitgave 'Europe Infos' die in het Frans, Engels, Duits en Pools verschijnt en die een bescheiden bijdrage levert aan het opbouwen van een Europese publieke opinie; of door het organiseren van conferenties, seminars en andere ontmoetingen om het christelijke geloof te confronteren met de politieke debatten over fundamentele of lange termijn kwesties).

Het gaat er hier niet om het standpunt van de Kerk aan anderen op te leggen. Het gaat erom de analyse van de Kerk in te brengen als een positieve bijdrage aan het democratisch debat. Zo zal Comece reageren wanneer bij voorbeeld de menselijke waardigheid in opspraak komt (migratie, asiel, onderzoek met menselijke embryo's, etc.); de godsdienstvrijheid gevaar loopt (onderhandelingen met Turkije, handelscontracten met China); economische overwegingen of particuliere belangen de overhand krijgen op menselijke overwegingen of het algemeen welzijn (familie strategie, milieubeheer, energiekwestie, gezondheidszorg, etc.)

Daarnaast moet gezegd worden dat de Kerk niet alleen een toeschouwer is van de Europese Unie maar daar ook actief in is en dat Europese richtlijnen ook van invloed op haar eigen activiteiten kunnen zijn. Allerlei domeinen kunnen hier geciteerd worden: discriminatie op religieuze gronden, werktijden (zondag), radio en televisie uitzendingen, bescherming van persoonlijke gegevens, bescherming van culturele goederen, auteursrechten, fiscale ontheffingen, etc. Deze ontwikkelingen moeten ook gevolgd worden maar zij vormen niet het voornaamste doel van Comece. Dit is en blijft, zoals gezegd, de globale Europese politiek volgen en deze toetsen aan de sociale leer van de Kerk.

C) De oecumenische dimensie van de inzet van de Kerk bij de Europese instellingen

Comece heeft contacten met protestanten en orthodoxen via de Commissie Kerk en Samenleving van de KEK. Daarnaast zijn er ook directe contacten met de verschillende orthodoxe patriarchaten die in Brussel gevestigd zijn. De oecumenische dimensie van het werk in Brussel is langzaam maar zeker gegroeid. Haar ontwikkeling is nauw verbonden aan de ontwikkeling van de relaties tussen de Kerken en de Europese instellingen, die zelf ook maar langzaam op gang zijn gekomen. Het is belangrijk om daar even op terug te komen.

De eerder geciteerde tekst van Ecclesia in Europa verwijst naar het belang van de aanwezigheid van individuele christenen als ambtenaar of politicus in het Europese circuit. Hier is natuurlijk geen sprake van enige kerkelijke organisatie maar alleen van persoonlijke inzet op basis van christelijke overtuigingen. Toch heeft de aanwezigheid van individuele christenen een grote rol gespeeld in het tot stand komen van een meer gestructureerde en institutionele dialoog tussen de Europese instellingen en Kerken.

De contacten met de Europese instellingen waren in eerste instantie alleen maar informeel, via juist individuele ambtenaren. Die contacten waren niet geheim maar er bestonden gewoon nog geen officiële kanalen waardoor contacten mogelijk waren. Op het eind van de jaren tachtig komt daar verandering in. Jacques Delors, toen voorzitter van de Europese Commissie, en andere politici zien de noodzaak in om de betekenis van het Europese project opnieuw aan de mensen duidelijk te maken. In het begin van de jaren negentig nodigt hij de 'zingevende

instanties' uit om twee keer per jaar een gesprek te voeren. Het initiatief van dit contact lag bij de voorzitter van de Commissie maar het was mogelijk dankzij de vele informele en persoonlijke contacten die in de jaren daarvoor gelegd waren. Het initiatief werd overgenomen door Delors' opvolgers Santer, Prodi en Barroso.

Op dit niveau worden vertegenwoordigers van alle Christelijke Kerken uitgenodigd, en soms betreffen die bijeenkomsten ook andere religies. Het feit voor katholieken, protestanten en orthodoxen om zomaar ineens om een tafel gezet te worden om te spreken met een nieuw soort politiek orgaan in een nieuw politiek landschap dat nog geen tradities kent, is vanuit Comece als zeer stimulerend ervaren. De theologische verschillen blijven natuurlijk en er is geen sprake van die te ontkennen. Maar deze komen uiteindelijk in dit soort gesprekken niet aan bod. In de pragmatische benadering van concrete sociale problemen blijken protestanten, orthodoxen en katholieken toch heel vaak op een lijn te zitten.

Behalve deze contacten op het hoogste niveau wordt er ook in allerlei dossiers samengewerkt, voornamelijk met de Commissie Kerk en Samenleving van de KEK. Bijvoorbeeld voor migratie en asielzoekers of voor sociale dienstverlening in de gezondheidssector om twee recente dossiers te vernoemen. Ten tijde van de Europese Conventie die het grondwettelijke verdrag heeft geschreven is ook zeer intensief en met succes samengewerkt. Weliswaar zijn de "christelijke wortels" of de verwijzing naar God niet opgenomen in de Préambule van deze tekst. Maar artikel I-52 van het grondwettelijk verdrag stemt geheel overeen met wat Ecclesia in Europa vroeg: een open, transparante en regelmatige dialoog tussen Kerken en de Europese Unie, onder erkenning van de identiteit en de specifieke bijdrage van de Kerken en respect voor de manier waarop kerkelijke gemeenschappen zich, in het wettelijke kader van de lidstaten, organiseren.

Tot zover dus een overzicht over waarom de Kerk zich voor de Europese constructie interesseert (vrede, gerechtigheid) en hoe ze in het dagelijkse leven van de EU daarop inspeelt. Maar de EU kent momenteel een specifieke crisis die ook specifieke uitdagingen met zich meebrengt.

IV. Uitdagingen voor de Kerk in de huidige crisis

Drie punten verdienen hier speciale aandacht: de bijdrage die de Kerk levert aan het Europese waarden debat, de oecumenische uitdaging die de Europese constructie voor alle christelijke Kerken met zich meebrengt en de manier waarop christenen ook individueel een steentje bij kunnen dragen.

A) Bijdragen aan het waarden debat

Het waarden debat was in de Kerk al begonnen voor de huidige institutionele crisis in Europa. Zoals gezegd wijst Ecclesia in Europa hier in 2003 al op. De bisschoppenconferenties hadden ook de uitbreiding van de Europese Unie tot tien nieuwe lidstaten op 1 mei 2004 heel serieus genomen. En om deze uitbreiding te vieren heeft Comece eind april 2004 een pelgrimstocht naar Santiago de Compostela georganiseerd. De bisschoppenconferenties van de 15 lidstaten verwelkomden bij deze gelegenheid de bisschoppenconferenties van de nieuwe lidstaten. In totaal zo'n 300 deelnemers, bisschoppen, priesters en leken, uit de 25 lidstaten. Een bijzonder rijke ervaring.

Met het oog op deze bijeenkomst was op verzoek van Comece een groep Europese theologen ook al aan het werk gegaan om de waarden van de Europese constructie nog eens te verkennen. Een eerste tekst werd uitgebracht die een theologische herlezing was van de verklaring van Robert Schuman van 9 mei 1950, de verklaring die zo duidelijk het vredesprincipe voorop zet als doelstelling van de Europese constructie. Deze eerste tekst werd in Santiago besproken en opnieuw bewerkt door de inbreng van de nieuwe lidstaten. Het resultaat is een tekst die onder de titel *'De wording van de Europese Unie en de verantwoordelijkheid van de Katholieken'*⁵ op 9 mei 2005 door Comece gepubliceerd werd. Enkele weken dus voordat Frankrijk en Nederland het grondwettelijke verdrag zouden verwerpen.

Het eerste deel van deze tekst analyseert de verklaring van Schuman en geeft op duidelijke wijze de originaliteit van de Europese constructie weer: wereldvrede als doelstelling, vrijheid van toetreding als beginsel en solidariteit als methode. Europa is, al ontgaat dat helaas heel veel mensen, een unieke politieke constructie waarin niet meer de grootste en de machtigste landen de loop van de politiek bepalen maar waarin de grote staten wel degelijk met de kleine rekening houden.

Nog interessanter is het tweede gedeelte: *'Een andere geschiedenis van Europa'*. Hierin geven de nieuwe lidstaten uit het oostelijke gedeelte van Europa hun visie op de geschiedenis weer. Een geschiedenis die helaas te weinig bekend is en daardoor is ook de rijkdom van hun inbreng slecht bekend. Als 1945 voor West-Europa de bevrijding betekent, betekent het voor die landen het einde van de vrijheid en hun afsluiting of opsluiting achter het ijzeren gordijn. De val van de muur van Berlijn in 1989 en de bijkomende gebeurtenissen zijn door paus Johannes Paulus II onderworpen aan een theologische beschouwing in zijn encycliek *'Centesimus annus'* waar de tekst zich rijkelijk door laat inspireren. Verschillende punten worden belicht, met name: de vreedzame manier waarop die landen uiteindelijk het communistische juk van zich af hebben weten te schudden, door systematisch geweld en leugens te verwerpen; de concrete ervaring van solidariteit die zij hebben kunnen heropbouwen in een versnipperde maatschappij dankzij de bemoedigende woorden van Johannes Paulus II (elkanders lasten dragen, het besef tot een gemeenschap te behoren); het beschouwen van godsdienst als boodschap van vrijheid (religieuze tolerantie en pluraliteit in Polen in de XVIe eeuw), het besef tot Europa te horen (opstand in 1956 in Hongarije).

Deze 'andere' geschiedenis van Europa brengt met zich mee dat de nieuwe lidstaten niet spreken over de 'uitbreiding van Europa' maar over de 'hereniging van Europa'. Om het Europees burgerschap te bevorderen is het van essentieel belang dat deze historische achtergrond beter bekend wordt. De tekst van Comece biedt dus een belangrijke bijdrage om de geschiedenis beter te leren kennen en zo tot een betere verstandhouding en acceptatie van de verschillende volken binnen Europa te komen.

Maar zoals gezegd dateert deze tekst van voor de laatste crisis naar aanleiding van de negatieve uitslagen in Frankrijk en Nederland. Comece heeft dus als logisch vervolg op wat ze al eerder ondernam, het initiatief genomen om een congres te organiseren in Rome op 25 maart 2007 ter gelegenheid van het 50 jarige bestaan van het verdrag van Rome om dit dan nog eens in het beschreven perspectief van wereldvrede en gerechtigheid te zetten. Daarnaast heeft ze ook een 'comité des sages' in het leven geroepen aan wie gevraagd is na te denken

⁵ Kerkelijke Documentatie, jaargang 33, n°9-10, 16 december 2005

over de fundamentele waarden van Europa. Het rapport van dit comité zal in maart tijdens het congres bekend worden gemaakt.

B) Oecumenische samenwerking bevorderen

Voor de Kerken zelf brengt deze crisis een extra uitdaging mee om de oecumenische samenwerking te versterken. Want, zoals Ecclesia in Europa het uitdrukt, *'Kunnen wij in het Europa dat voortgaat in de richting van politieke eenheid, aanvaarden dat de Kerk van Christus zelf een factor is van verdeeldheid en onenigheid? Zou dit niet een van de grootste schandalen van onze tijd zijn?'* (119). De toetreding van Roemenië en Bulgarije tot de Europese Unie op 1 januari 2007 brengt dan twee lidstaten binnen met een orthodoxe meerderheid. De oecumenische uitdaging is dus groter dan ooit en het oecumenische congres in Sibiu in september 2007 kan hier een belangrijke bijdrage voor leveren.

C) Plaats maken voor God en de medemens

Tenslotte, als men daadwerkelijk vrede en gerechtigheid, de doelstellingen van de Europese eenwording, uit wil breiden buiten onze grenzen en ook de gerechtigheid binnen onze grenzen wil verbeteren dan vergt dat niet alleen een actie van de Kerk op institutioneel niveau maar ook de concrete inzet van iedere christen. Zoals in het begin gezegd nodigt de huidige maatschappij de mensen niet uit om open te staan voor anderen. Integendeel, de moderne mens wordt steeds meer op zichzelf teruggeworpen. Spontaan blijft er weinig plaats voor God en voor de ander over.

Hoe kunnen we meer plaats maken voor God en de ander in ons leven? Hier haal ik graag de voorzitter van Comece, Mgr Adriaan van Luyn sdb, bisschop van Rotterdam aan. Die geeft als 'richtlijn' de drie 'S'en van Spiritualiteit, Solidariteit en Soberheid aan. Spiritualiteit betreft onze relatie tot God, solidariteit staat voor onze relatie tot onze medemensen. Samen vormen ze het evangelische dubbelgebod. Maar om ruimte vrij te maken voor die relaties haalt Mgr van Luyn er de derde S van 'soberheid' bij. Soberheid niet in de zin van Hollandse zuinigheid, maar soberheid in de zin dat onze levens te 'vol' zijn en dat we bewust na moeten denken hoe we daar de juiste afstand van kunnen nemen. Of het nu gaat over de consumptiemaatschappij, de overbeladen agenda's of de bescherming van het milieu, een wat meer sobere aanpak kan ons leren om onze tijd en goederen met anderen te delen en weer oog te krijgen voor hun noden. Alleen op die manier kunnen wij binnen en buiten Europa bijdragen aan een vreedzame en rechtvaardige maatschappij. Alleen op die manier kunnen we vermijden ons van anderen af te sluiten en kan de uitnodiging van Ecclesia in Europa waarheid worden: *'Wanneer men Europa zegt moet dat 'openheid' betekenen'* (111).